

Psychologická příprava vojáků ČSLA

Prohlubovat bojovou pohotovost a připravenost jednotek a útvarů předpokládá zdokonalovat všechny složky bojové síly. Myšlenky V. I. Lenina o úloze morálního faktoru ve válce jsou stále aktuální a i v nových podmínkách tvoří východisko k řešení problémů jak morálně politické, tak psychologické přípravy našich vojáků, umožňují nacházet neúčinnější cesty, formy, metody a prostředky zvyšování spolehlivosti lidí při plnění bojových úkolů.

Moderní, účinná bojová technika a nové způsoby bojové činnosti nesnižují, ale naopak zvýrazňují úlohu lidského činitele v ozbrojeném zápasu a v současné době neobyčejně prohlubují požadavky také na psychickou připravenost a odolnost jednotlivců a celých jednotek. Zkušenosti z vojskové praxe svědčí o tom, že ve složitých, náročných podmínkách se u nedostatečně psychicky připravených vojáků snižuje spolehlivost výkonu a dochází k většímu výskytu chyb při střelbě z ručních či lafetovaných zbraní, při navádění protitankových řízených střel, obsluze rádiových stanic, radiolokátorů, řízení bojových vozidel, tanků a v dalších činnostech. Nelze spoléhat na to, že podstatně vyššího psychického zakalení se dosáhne až v průběhu ozbrojeného zápasu, ale je potřebné připravovat vojáky na náročné situace již v době míru.

Nezastupitelnou úlohu má v tomto směru psychologická příprava, která je neoddělitelnou součástí celého procesu bojové a politické přípravy vojáků ČSLA. Jde v ní o utváření takových psychických regulačních mechanismů, které zabezpečují přiměřené jednání a chování vojáků při

plnění úkolů v náročných a nebezpečných situacích. Rozvíjejí se v ní jak psychická připravenost jednotlivců s důrazem na funkční spolehlivost poznávacích, senzorických, rozhodovacích procesů, motivačně aktivací dispozice, psychickou odolnost a pohotovost, tak psychická připravenost celých jednotek. Pozitivní výsledky přináší za předpokladu, že se v ní dovedně uplatňují prvky neočekávanosti, nebezpečí, rizika, intenzivní činnosti, jsou-li vytvářeny situace, které mají za následek psychickou zátěž, napětí, obavy a strádání.

V ČSLA se uskutečňuje v souladu s metodickou pomůckou pro psychologickou přípravu vojáků jednotek pozemního vojska Vševojsk-51-13. V souvislosti s hodnocením psychologické přípravy u jednotek a útvarů se setkáváme s řadou odlišných názorů. V některých se vyjadřuje přesvědčení, že v současné době nelze hovořit o koncepčním, cílevědomém a záměrném utváření psychické připravenosti vojáků a v důsledku toho je velmi nízká. Střetáváme se však i se zcela opačnými tvrzeními, že současný systém života a cvik u jednotek je tak náročný, že zabezpečuje okamžité zahájení skutečné bojové činnosti všemi vojáky. Názor většiny vojáků vyjadřuje reálnější pohled na kladné i záporné stránky psychologické přípravy. Z jejich vyjádření vyplývá, že do výcvikového procesu se daří zařazovat řadu situací, které vyvolávají obavy a psychické napětí, jako nezbytné předpoklady prohlubování psychické odolnosti a připravenosti jednotlivých vojáků i celých jednotek. Patří k nim zejména noční střelby z tanků, obrněných transportérů, bojových

vzidel pěchoty, dále pobyt pod vodou s použitím dýchacího přístroje, překonávání vodních překážek jízdu tanků pod vodou, plavbou na transportérech a bojových vozidlech, překonávání ohnisk požárů, opouštění hořících bojových vozidel, přesuny na velké vzdálenosti, sesedání z dopravních prostředků za jízdy, odmořování výstroje a výzbroje cvičnými a náhradními látkami a další.

Část vojáků však s některými důležitými situacemi nemá potřebné zkušenosti. Týká se to i nočních střeby z ručních zbraní, házení ostrých ručních granátů, překonávání zamořených úseků cvičnými imitačními prostředky, překonávání ohnisk požárů, praktického hašení různých hořících směrů, přestřelování vojáků dělostřelectvem, překonávání vodních překážek v úplné výstroji a na výpomocných prostředcích, nácviku sebeobrany a boje zblízka a dalších.

K posouzení účinnosti psychologické přípravy značně přispívá analýza vývoje vybraných prvků osobnosti struktury vojáků v průběhu dvou let základní služby. Z hodnocení změn rysů a vlastností, které souvisí s psychologickou připraveností a uskutečnění je nadřazení i vojáci základní služby, je zřejmé, že jde o problém velmi složitý. Při posuzování nacházíme celou řadu rozporů. Na jedné straně svědčí o tom, že někteří velitelé neznají své podřízené a v důsledku toho ani nemohou účinně utvářet jejich osobnost. Na druhé straně ukazují, že část vojáků základní služby nemá vytvořen reálný a správný obraz o svých přednostech, nedostacích, o své odolnosti a psychologické připravenosti.

Shoda existuje v tom, že ve všech důležitých rysech a vlastnostech dochází k pozitivním výsledkům. Jednotné jsou také názory na to, že k největším změnám dochází v dovednostech a návycích potřebných pro život v polních podmínkách, pro vedení bojové činnosti v zímě a v noci, ve schopnostech překonávat obavy a strach z konkrétních bojových prostředků nebo činnosti (z tanků, z letu v letadle nebo ve vrtulníku, ze střelby, z vody, ohně apod.). Větší pozornost si zasluhuje prohlubování představ o bojových prostředcích a způsobech činnosti nepříteli, o ničivých účincích jeho zbraní. Nevyužití možnosti nacházíme při rozvíjení tvořivého přístupu k řešení cvičných bojových situací.

K důležitým předpokladům vysoké psychologické připravenosti vojáků v základní službě řadíme důvěru ve své velitele, v jejich bojové mistrovství i pozitivní vztahy k ostatním příslušníkům jednotky, které se projevují v náročných a svízelných situa-

cích. Naše zkušenosti ukazují, že ve vztazích mezi příslušníky jednotek (včetně velitelů) nedochází k tak výrazným posunům jako např. ve vztazích k technice a v prohlubování vědomostí, návyků a dovedností, které jsou potřebné k jejímu ovládnutí ve složitých podmínkách. Příčiny jsou nutné hledat nejen v osobnosti vojáků základní služby, ale také v úrovni vědomostí, návyků a dovedností nadřazených potřebných k jednání s příslušníky jednotek, k řešení konfliktů mezi vojáky, k motivování před plněním důležitých úkolů apod.

Při prohlubování psychologické připravenosti vojáků v základní službě je důležité znát, které situace nebo aspekty vojenského života jim způsobují potíže, popřípadě jsou pro ně zdrojem psychologické zátěže. Zkušenosti potvrzují, že jsou to zejména ty stránky života, které jsou spjaté s nutností podřizovat své zájmy bojové pohotovosti. To souvisí s omezenými možnostmi volně nakládat se svým časem.

Ze situací a činností, které se úzce dotýkají výcvikového procesu, jim způsobuje největší těžkosti nedostatek spánku při některých zaměstnáních a dlouhodobá činnost s nasazenými ochrannými maskami a dalšími prostředky ochrany. Naše poznatky svědčí o tom, že část má potíže se zrychlenými přesuny pěšky, s nácviky bojové činnosti v zímě a po použití zbraní hromadného ničení.

K velmi diskutovaným problémům při utváření psychologické odolnosti a připravenosti vojáků patří strach. Podobně jako u lidí v jiných oblastech společenského života i u vojáků se můžeme setkat s jeho rozdílnou kvalitou. V nejjednodušší podobě jej zpravidla nazýváme úlekem. Vzniká vlivem neočekávaného narušení vztahu mezi jedincem a jeho prostředím (neočekávaná fyzická bolest, ztráta rovnováhy, náhlý zvuk silné intenzity apod.). Tento druh strachu vyvolávají podněty, které velmi rychle a neočekávaně působí na vojáka a vyžadují okamžitou odpověď. Strachová reakce je zpravidla vrozená a má velmi rychlý průběh. Na biologické úrovni interakce s prostředím je zpravidla úspěšná nebo aspoň neškodná. V činnosti vojáků však může mít „lekavost“ nepříznivé důsledky na výkon (např. nižší schopnost adaptovat se na střelbu z kanónu, děl i ručních zbraní může nepříznivě ovlivnit práci příslušníků obsluhy, družstva a tím i přesnost střelby).

Dále se u nich setkáváme se strachem osvojeným v průběhu života, neboť již dříve se naučili něčeho bát. Je vyvoláván konkrétními předměty a jevy, jako např. ohněm, hloubkou, vodou, uzavřeným pro-

storem apod. V některých případech je osvojený strach prospěšný a potřebný. Může se ovšem osvojit i strach neopodstatněný a z hlediska plnění funkčních povinností nevhodný. Při jeho odstraňování vycházíme ze skutečnosti, že byl-li získán učením, lze jej zpravidla vhodným postupem eliminovat.

Vojáci mohou prožívat strach i v podmínkách, v nichž bezprostřední objektivní ohrožení chybí, a který je nejčastěji nazýván úzkostí. Jde o neurčitý, anticipovaný strach, kdy voják prožívá obavy z určitých, často blíže nespecifikovaných a pouze možných nepříznivých jevů a jejich důsledků. Úzkost zpravidla nedosahuje takové hloubky jako např. aktualizovaný strach při prvním seskoku s padákem, prvním pobytu s dychacím přístrojem v přetlakové komoře apod., ale na rozdíl od něho trvá poměrně dlouho. Může mít podobu nejen okamžitého, či aktuálního, ale i dlouhodobého, obvyklého psychického stavu právě proto, že není důsledkem konkrétního nebezpečí. Úzkostný jedinec snadněji podléhá strachovému efektu a úzkost se tak mění ve strach ze zcela určitého jevu nebo předmětu, z konkrétní výcvikové situace.

Příčiny vzniku a prohlubování úzkosti spočívají nejčastěji v omezených možnostech uspokojovat některou ze základních potřeb, v častém prožívání nebezpečí ve formě předmětného strachu, nebo také v jeho silném zážitku někdy v minulosti. Spočívá dále v nepřesných představách a neznalosti budoucího vývoje událostí, což v důsledku bohaté obrazotvornosti vede k nejistotě. Z hlediska činnosti vojáků je nutné poznamenat, že poznání reálného nebezpečí může vést ke zklidnění, uvolnění úzkostného očekávání a napětí. Podle úlohy úzkosti v psychické regulaci chování je možné konstatovat, že se může stát předzvěstí obranných a adaptačních procesů (součástí přípravy na vyrovnání s náročnou situací), nebo důsledkem jejich narušení či selhání. Ve druhém případě vede k stereotypním odpovědím spojeným s neúměrným strachem vůči podnětům, které narušují integritu osobnosti.

Kvalitativně odlišným druhem strachu je obava o něco. V tomto případě nedominuje v prožívání vojáka strach o sebe, ale o objekt, či o něco, k čemu má silný pozitivní vztah a co nechce ztratit. Obava provází vztah k nejbližším lidem, skupinám, vlasti, ale také k idejím. Mívá aktivizující účinek a vede k prožitkům nenávisť vůči tomu, kdo ohrožuje objekt, k němuž se člověk pozitivně vztahuje. Podstatné je, že v jedné neprevládá orientace na vlastní ochranu, ale něčeho jiného a

voják je v dané situaci schopen riskovat zdravím, popřípadě obětovat i vlastní život.

Analýza vlivu vybraných činností a situací na prohlubování psychické odolnosti a připravenosti vojáků v základní službě ukazuje, že v průběhu výcviku se musí vyrovnávat s řadou náročných podmínek a situací. Současně se potvrzuje, že některé nemusí být funkční z hlediska přípravy na soudobou bojovou činnost. Různé těžkosti a strádání vojenské služby přispívají k růstu psychické připravenosti, jsou-li důsledkem náročné bojové přípravy. Jestliže jsou samoúčelné, nebo vyplývají ze špatné, či nízké úrovně organiza-torské práce a nedostatečné péče o lidi, pak negativně ovlivňují postoje ke službě, vztah ke svému útvaru a další prvky motivační struktury, což se nutně odráží v poklesu psychické připravenosti.

Zkušenosti velitelů a politických pracovníků v psychologické přípravě důsledně respektují zvláštnosti, které vyplývají z funkčního zařazení vojáků. V současné době se neobyčejně rozšířil počet vojenských odborností a funkcí jak u motostřeleckých a tankových, tak u speciálních vojsk. Některé z nich jsou podobné, ale většinou každá specializace klade odlišné požadavky na psychické vlastnosti a regulaci chování. Činnost střelce operátora PTRS se značně liší od té, kterou uskutečňuje průzkumník a jeho postup je podstatně jiný než práce počtářů u dělostřeleckých jednotek, či řidičů bojových vozidel pěchoty.

Důsledný rozbor činnosti jednotlivých specialistů i podmínek, za nichž ji uskutečňují, tvoří nezbytné východisko jejich kvalitní psychologické přípravy. Jde v ní zejména o analýzu těch momentů, které jsou zvláště náročné a složité. Praxe potvrzuje, že pozornost věnovaná této problematice vždy neodpovídá jejím potřebám a zpravidla jsou analyzovány jen nejdůležitější odbornosti, zatímco jiné zůstávají mimo zájem velitelů a dalších funkcionářů. Řešíme-li např. střelce operátora BVP, je nutné také analyzovat činnost velitele, řidiče, popřípadě dalších příslušníků družstva, s nimiž společně plní bojové úkoly. Podobně musíme postupovat v případě osádky tanku, obsluhy děla a dalších jednotek. Zkušenosti důstojníků v této souvislosti často používají přirovnání k řetězu, kdy jeho celkovou sílu určuje nejslabší článek.

Poznatky potvrzují, že pro všechny vojáky, kteří zastávají různé funkce, je velmi důležité, aby prožili složité situace charakteristické pro jejich bojovou činnost a získali z jejich řešení potřebné zkušenosti. Problémem však není pouze kvalita výcvikových situací (popřípadě

druh psychické zátěže), vytypovaných podle druhu vojska a specializace, ale také jejich kvantitativní stránka. Mám tím na mysli jak počet náročných situací, které má absolvovat řidič tanku, BVP, počtář apod., tak frekvenci jejich procvičování, aby nedošlo k „vyhasnutí“ získaných dovedností.

Zkušenosti z vojenské praxe potvrzují, že většina vojáků vytypované náročné situace řeší bez větších problémů, i když zpočátku prožívá obavy a zvýšené psychické napětí, které se však postupně ztrácí. U určitých částí však nedochází ke zklidnění ani po několikerém opakování situace. V těchto případech je třeba použít specifických metod při snižování emočního napětí, utvářet návyk reagovat ve svízelných situacích klidně. Důkladně s nimi je nutné analyzovat činnost, v níž se u nich objevuje úzkost a pozornost zaměřit na momenty, v nichž kulminuje. Postupným „přehráváním“ situace v jejích představách jim pomoci hlouběji proniknout k podstatě chyb a dosáhnout snížení napětí a obav.

Naše poznatky ukazují, že pozornost vyžaduje nejen psychická připravenost jednotlivců, ale také odolnost celých jednotek. Potvrzuje se, že přítomnost dalších vojáků rozhodujícím způsobem ovlivňuje jednání jednotlivců nejen v běžném životě, ale také při vyrovnávání se s náročnými situacemi a spychickou zátěží.

Úspěšné plnění úkolů psychologické přípravy je podmíněno řadou činitelů, mezi nimiž zaujímají významné místo důstojníci zařazení na stupni čtyř až praporu. Již studiem ve vojenských školách získávají budoucí velitelé nezbytné teoretické základy v této oblasti. Bez poznatků o poslání, cílech, úkolech, metodách a způsobech psychologické přípravy, bez znalostí psychické regulace chování a jednání vojáků a utváření psychické připravenosti podřízených nemohou kvalitně plnit požadavky Vševojsk-51-13.

Způsoby, formy a metody prohlubování připravenosti plnit úkoly psychologické přípravy jsou na vojenských školách rozmanité. Radíme k nim především výchovně vzdělávací proces včetně výuky vojenské psychologie, pedagogiky, stranickopolitické práce, vojenskoodborných předmětů a dalších disciplín. Velmi perspektivní cestou zvyšování přínosu pro psychologickou přípravu je prohlubování interdisciplinárního přístupu, což vyžaduje pečlivé promyšlení vstupu učitelů různých kateder do vybraných zaměstnání jak na učebnách, tak v terénu.

Významnou roli sehrává polní výcvik,

zejména dlouhodobější pobyty posluchačů ve vojenských výcvikových prostorech, táborová soustředění apod. Rovněž zařazování na velitelské a jiné funkce v době stáží u vojsk je velmi účinnou cestou k prohlubování dovedností a návyků z oblasti psychologické přípravy. Vlastní psychickou připravenost posluchačů silně ovlivňuje celý systém školy a v něm zvláště úroveň stranickopolitické práce, uplatňování požadavků denního řádu, organizace samostatného studia, osobního vclna a práce zájmových kroužků. Důležité místo v tomto procesu mají učitelé, velitelé, ale také kolektivy učebních skupin, či školních jednotek a celková sociálně psychologická atmosféra školy, v níž se odráží úroveň vztahů mezi jejími příslušníky, převažující nálady, veřejné mínění, tradice a další jevy ze života školy.

Velmi důležitou podmínkou kvalitní přípravy posluchačů je vysoká úroveň materiálně technické základny, zabezpečující kvalitní plnění požadavků psychologické přípravy. Jde zejména o imitační materiál, různé druhy modelů a maket, prostředky umožňující reprodukovat zvukové a světelné efekty boje, vhodné výcvikové filmy, trenážery, simulátory a další výcvikové pomůcky.

Ke zvýšení toretické připravenosti posluchačů utvářet psychickou připravenost podřízených je nutné hlouběji zapracovat výsledky výzkumů k těmto otázkám do výchovně vzdělávacího procesu (do výuky vojenské psychologie, pedagogiky, metodik jednotlivých příprav jako taktické, střelecké, ženijní apod.). Šířeji je možné využít konferencí a seminářů posluchačů k problémům psychologické přípravy vojáků, průběžného seznamování posluchačů s výsledky zkoumání jejich vlastní psychické připravenosti i individuálního a skupinového poradenství. Osvědčuje se rozvíjení vědecké odborné činnosti posluchačů k této problematice a využívání vědeckých sil z řad posluchačů k řešení dílčích otázek psychologické přípravy vojáků základní služby i posluchačů vojenských škol.

Příprava důstojníků k plnění úkolů psychologické přípravy v průběhu výkonu funkcí u bojových útvarů bezprostředně navazuje na výsledky dosažené ve vojenských školách. Potvrzuje se, že posloupnost a návaznost při utváření připravenosti důstojníků plnit úkoly v této oblasti jsou zcela nezbytné. I když ve srovnání s obdobím studia se v tomto procesu nesmírně zvyšuje úloha jejich vlastní činnosti, není možné podceňovat možnosti dalších forem, jako jsou velitelská příprava, marxisticko-leninská příprava, semi-

náře s vedoucími PŠM a jiné. Dobrých výsledků dosahují u těch útvarů, kde do nich zařazují teoretická i praktická zaměstnání k problematice psychologické

přípravy, organizují ukázková zaměstnání a speciální nácviky k hlubšímu zvládnutí metodických postupů utváření psychické připravenosti podřízených.

Zkušenosti z vojenské praxe potvrzují, že v současné době se neobyčejně prohloubily požadavky na psychickou odolnost a připravenost jednotlivců a celých jednotek. Dále ukazují, že k významným cestám jejich zvyšování patří psychologická příprava, při jejímž uskutečňování mají nezastupitelnou roli důstojníci na stupni jednotky. Z rozboru výcvikového procesu v uplynulých letech vyplývá, že je do něj zařazována celá řada prvků spojená s nebezpečím, rizikem a napětím. Zároveň se ukazuje, že určitá část vojáků některé z náročných situací vůbec neabsolvuje, a tudíž nemá potřebné zkušenosti.

Uvedený poznatek se nevztahuje jen na bojové útvary, ale s určitými zvláštnostmi také na posluchače vojenských škol. U nich je třeba důsledněji respektovat skutečnost, že se musí naučit ovládat v náročných situacích nejen sebe, ale dokázat v těchto podmínkách vést své podřízené. V přípravě je nutné přihlížet ke skutečnosti, že jádrem jejich budoucí činnosti jsou řídicí procesy, v nichž zaujímají důležité místo vědomosti, návyky a dovednosti jednat s podřízenými nejen v běžných, ale také v nebezpečných situacích. Nevyužití možnosti při utváření psychické připravenosti je zapotřebí hledat ve všech složkách školy podílejících

se na realizaci plánů komunistické výchovy. Značné spočívají v přizpůsobení obsahu, metod, prostředků a forem psychologické přípravy specializaci a individuálním vlastnostem posluchačů. Více je nutné docenit úlohu sebevýchovy, sebevzdělávání, samostatného studia i podmínek, které jsou k nim vytvářeny.

Ze strany učitelů vojenskoodborných předmětů vedle vojenskoodborných a technických otázek musí být hlouběji řešena úloha lidí a jejich spolehlivosti při plnění úkolů v náročných podmínkách. Prohlubovat návyky a dovednosti posluchačů, cílevědomě navozovat situace s prvky neočekávanosti, náhlých změn, napětí, rizika, nebezpečí, zkracování rozhodovacího procesu apod. Rozvíjet jejich schopnosti posuzovat a utvářet psychickou připravenost jiných i svou vlastní, regulovat psychické stavy v zátěži.

Při prohlubování realizačních schopností důstojníků je nutné cílevědomě pokračovat v podmínkách bojových útvarů. Do velitelských, metodických, politických a jiných forem příprav důstojníků je třeba více zařazovat teoretická i praktická zaměstnání k problematice psychologické přípravy a v jednotkách usilovat o zpracování a ověření „vzorových“ postupů při jejím plánování, organizování, kontrolování a hodnocení.